

Jorunn E. Gunnestad

Om måssåtaking i Folldal

For måssålasse' ventar ein stad inni fjelle', det skal heim og tinast te mårgå'stelle'

Diktet "Måssåkøyrar" av Hans J. Øyen sier noe om både betydninga og opplevelsen av måssåkøyringa. Det er mørkt og kaldt mye av tida mens måssåkøyrern er ute, og veien inn i fjellet og tilbake kan være veldig lang, men lasset må fram til garden. Måsså var en nødvendig del av føret til krøttera.

Innledning

Folldølers bruk av fjellet gjennom tidene var temaet i ei utstilling knytta til *Fjellenes År* i 2002, i nasjonalparksentret på Folldal Gruver. En viktig del av utstillinga handla om måssåtaking. I forkant ble det foretatt intervjuer av folk som sjøl hadde vært med på å ta måsså. Et mål med intervjuene var å fange opp noen aspekter ved måssåtakinga som har å gjøre med opplevelser og verdier i tillegg til å vinne kunnskap om arbeidsprosessen. Gjennom intervjuene kom det fram mye interessant som utstillinga ikke kunne fange opp. Derfor var det ønskelig å gjøre informasjonen tilgjengelig også på andre måter.

Hovedmaterialet består av fire intervjuer. Vi har derfor ikke fullstendig

oversikt hvordan måssåtakinga eventuelt har variert mellom ulike tider og steder. For øvrig tyder intervjuene og andre kilder (litteratur, filmer osv.) på at arbeidsprosessene var noenlunde de samme både innad i Folldal og sammenlikna med andre bygder i regionen. Måssåtaking ser for øvrig ut til å ha hatt større betydning i Folldal enn de fleste andre steder der de også tok måsså.

Utbredelse

I *Vor gamle bondekultur* av Visted og Stigum fra 1971, utpekes fjellbygdene i Nord-Østerdalen, Nord-Gudbrandsdalen, og Sør-Trøndelag som kjerneområdet for måssåtaking. Også i bygder lenger sør, helt ned til Østfold, har det vært tatt måsså. Det ble tatt måsså også i Hallingdal, men der tok de den med henda, og de slutta med måssåtakinga for ganske lenge sida, forteller Visted og Stigum sine informanter. Måssåtakinga var tydeligvis mer omfattende i kjerneområdet enn ellers, både mht hvor mye som ble tatt og arbeidsprosessene omkring det.

Ståle Blæsterdalen på måssålasset. Bildet ble tatt i 1966 og er lånt ut av Kjetil Blæsterdalen.

I Folldal drev de med måssåtaking fremdeles da boka kom ut i 1971, og Folldal framheves spesielt i beskrivelsene av hvordan det foregikk. Det var med andre ord verdifullt for to folkelivsgranskere at folldøler fortsatt holdt dette arbeidet i hevd.

Gardene i Folldal ligger mellom 600 og over 900 meter over havet, og bygda er omgitt av fjellområder. Folldal har kanskje bedre tilgang på måsså enn de fleste andre bygder, og måssåtakinga er del av en utstrakt bruk og verdsetting av ressursene i fjellet for øvrig.

Måssån som fôr

Det folldøler kaller "måsså" eller "måså" er forskjellige typer lav¹. Måsså,

ris og lauv var vanlig attåtfôr i Folldal, og slikt attåtfôr ble gjerne kalt "åtfang". Attåtfôret var svært viktig. Grasproduksjonen var ikke så stor i fjellbygda. Stort sett var slåtten i utmarka mye mer omfattende enn slåtten på innmarka. I stor grad handle grasslåtten myrslått og seterslått. Generelt sto utnytting av ressurser i utmarka høyt, og det ble lagt mye arbeid i førsanking.

Det ble tatt måsså både i fjellet og i skogen. Det var fin måsså i fjellbjørkeskogen. Mange syntes likevel at fjellmåssån var best, blant anna fordi det var mindre rusk i den enn i skogsmåssån. Helst brukte de kvitkrull. Gullskinn kunne også brukes, men var ikke regna som like bra. De som ble intervjuet hadde god erfaring med bruk av måsså som fôr. Det virka som at kyrne hadde godt av det. Men det ble gjerne brukt sildemjøl i tillegg fordi måsså har negativ eggekviteverdi. I krigsåra ble det sankt ekstra mye måsså som tilleggsfôr til det heimeavla fôret. Den som hadde måsså fikk en ekstra rasjon av sildemjøl til å strø på måssån.

Redskapen

Måssån ble sankt ved hjelp av ei slags rive med jerntinder. En kunne også bruke et grep, slik som møkkagrep. Ei heimesmidd måssårive ble kalt "måssåhark". Denne hadde lange tinder.

Måssån ble gjerne sankt i ei korg, i alle fall om en sankt et stykke unna der hvor lasset skulle samles for å ha noe å bære den i til lassbotnen i. Det ble kalt "måssårep" eller "kolfat", og var som

*Ola og Marit Holen, Asbjørn, Amund og Torleiv Streitlien ved Atnabua ved Neverbubekken i 1918.
Repro: Nordøsterdalsmuseet 27585.*

regel et fat laga av kløyvde bjørkekvis-ter som var bundet til en halvrund form.

Lasset ble frakta heim med vanlig slede på vinterføre. Da hadde lasset snødd ned og måtte gjerne måkes fram først. En stake som var satt ned i lasset hjalp dem å finne det. For å få lasset på sleden, måtte en bruke måssåstaurer og "klufter" eller "kløfter" (en pinne med en v på toppen) til å gradvis løfte lasset med. Det ble gjerne brukt tre staurer. Staurene var flatere i den ene enden slik at de kunne kiles inn under lasset. Kløftene stødde staurene etter hvert som de løfta lasset. En måtte gjerne bruke kubber til å slå staurene inn under lasset med.

Arbeidsoperasjonene

Sjølve måssåtakinga kunne foregå over en periode på 14 dager eller mer. Den starta gjerne i september når de andre innhøstingene var unnagjort, og kunne foregå utover hele høsten. Hvor lenge de holdt på og når, var avhengig

*Borghild og Matia Streitlien sanke måsså i Kringlom, 1917/18.
Repro: Nordøsterdalsmuseet 27586.*

av været. Det var best å ta måssån når den var litt fuktig, for da fikk en best tak på den. Samtidig burde den ikke være for blaut. Da kunne den fryse til en tung isklump. En måtte altså passe på når det var "måssåvêr", så kunne en heller gjøre anna arbeid innimellom. Var de langt inne i fjellet og tok måsså, måtte de gjerne overnatte. Til det hadde mange gårder måssåbuer.

Måssån ble lagt på en botn av bjørke- eller einekviser så ikke lasset skulle fryse fast i bakken. Måssån burde ikke fryses for mye slik at den ble rota i. Da det var sankt nok til et lass, måtte en "sett lasset"; Det skulle formes slik at det passa på sleden og ikke var for laust slik at måssån blåste av. Ofte var det husbonden som hadde ansvar for dette, men også andre kunne "sett lasset". Lasset var som regel ca 2,5 meter langt og ca 1 meter bredt. Det var bredest i bunn og smalere oppå. Det var for øvrig en skam å ha for små lass. En stake, "ståkå", ble til slutt satt ned i lasset. Den ble merka med bokstaven til den som eide lasset.

Både voksne og unger, menn og kvinner kunne være med på sankinga. To av informantene var med fra de var 12 år. Det hendte også at det ble leid inn hjelp til arbeidet.

Måssåtakinga kunne oppleves som både slitsomt og kjedelig, og som trivelig. Sjøl om arbeidet kunne være ensformig, så mange fram til å være i fjellet. Det å fyre bål og kose seg i pausene nevnes som spesielt trivelig, da man kokte kaffe og stekte flesk og geitost på bålet. Det var også vanlig å ta med mjølk og ete flatbrodsøll.

Det varierte hvor mange lass som ble tatt. 60 lass var ikke uvanlig, men det kunne også være mye mer. I følge Visted og Stigum, var det vanlig på Lesja å samle tre lass på ca 350 kilo til hver ku. I Follidal forteller de at det kunne bli tatt opp til seks lass for hver ku.

Etter måssåonna og før vinteren hendte det at folk dro inn i fjellet for å se til måssålassa, eller for å "sjå um måsån". Det kom ofte sterk vind før snøen kom, som ruska og reiv i den. Vinden kunne rive måssålasset utover. Da kunne det hende at en måtte stelle opp igjen lasset.

Lasset vart henta på vinteren fordi det var avhengig av vinterføre. Det var om å gjøre å vente lenge nok, til føret tillot kjøring. Samtidig var det viktig å få kjøringa unnagjort heller enn å "ha arbeidet fyre se". Så en begynte helst så fort det var føre til det og tok gjerne lassa som lå nærmest først, de som lå i skogen. Så fortsatte arbeidet langt utover vinteren etter jul.

Hvis leia var lett, kunne en kjøre med to tass, "tvilesta". De fleste kjørte med hest, men noen brukte okse. Oksen var treigere, men kunne på den annen side være seigere og var gjerne lettere å få tak i. Måssåkjøringa var det mannen på garden som tok seg av. Han hadde bedre tid på vinteren, mens kjerringa hadde ansvaret for fjøset. Det kunne hende at veien var så lang at en ikke rakk en tur på en dag. I blant kjørte flere sammen for å hjelpe hverandre på vanskelige turer.

Både informantene og andre kilder forteller at måssåkjøringa kunne være en kald og ensom opplevelse. De var ofte utsatt for hardt vær og vind mens de kjørte. Mange hadde bare en høysekk å sitte på, mens mange også brukte reinskinn, som var varmere. Kjøringa kunne også være et fint arbeid. I bra vær kunne man få en fin tur, og kjørte flere sammen, kunne man samtidig få godt selskap. For øvrig var ikke arbeidet helt risikofritt. Var man aleine, var det tungt å velte lasset på sleden. En løfta lasset ved stadig å flytte en staur mens de andre var støtta på kluffer. Så ble lasset stødd opp mot snøkanten bak og man kunne kjøre sleden inntil. Flere har dødd etter å ha hatt uhell med å velte måssålasset. I 1756 døde Hans Olson Streitlien. Han ble klemt under måssålasset. I 1925 døde Olaf Engvoll på samme måte.

Når lasset var frakta heim, ble de lagt på en lunningsplass – "måssålunne" – i nærheten av garden, eller kjørt rett inn. En del fjøs var bygd slik at måssån kunne kjøres opp på et trev. En kunne også ha måsså både på lunne og

på trevet, om en hadde mye. Fra låven ble den tippa ned på hjellet oppunder taket i fjøset. Der var det varmt, og det gjorde at måssån ville tine. Så kunne den tinte måssån kastes ned i fjøset, der den ble lagt i krybbene mens måssån var fuktig og mjuk. Når en skulle hente måsså fra lunne, var det ofte den var så "spekt" at en måtte bruke sag for å få noe løs.

Det hendte også at dem tok måsså på våren om det vart for lite fôr og våren var sein. Da ble det tatt måsså i skogen. Det ble kalt å "strende måsså". Kvaliteten på denne måssån var dårligere.

Betydning

De ble gradvis slutt på måssåtakinga etter krigen. Noen hadde også slutta før krigen, men tok det opp igjen under krigsåra. Flere slutta med å ta måsså på 1950-tallet, mens andre holdt på til midt på 1970-tallet. Det at folldøler holdt fram med å ta måsså til langt uti 1970-åra, sier noe om hvor viktig måssån var i Folldal. Andre tegn på betydninga er at det ble laga egne redskaper til formålet, at folldøler har flere forskjellige uttrykk for de ulike typene måsså, og at mange av buene i fjellet fortsatt kalles måssåbuer sjøl om de også ble brukt til jakt. En del stedsnavn vitner også om betydninga av måssåtaking, som "Måsåbumyre".

Måssåtakinga sier noe om en mangesidig drift der en måtte utnytte et vidt spekter av ressurser, som at fôrberginga var basert på flere typer fôr. En

slik driftsmåte har preg av det en ofte forbinder med en førindustriell gårdsdrift. I tillegg til de naturgitte forutsetninger for måssåtakinga, kan det være at tenkemåtene og verdisetten har hatt mye å si for at folldølene holdt fram med dette arbeidet. Folldøler flest verdsetter fjellet og ressursene der. De har tatt seg tid til å utnytte dem sjøl om mer moderne driftstenkning tilsier at lønnsomheten i forhold til tidsbruk er liten. Det har i alle fall hatt positive følger i form av at tradisjonelle arbeidsoperasjoner har kunnet dokumenteres og blir huska.

Takk til Ola og Kathrine Blæsterdalen, Gunnar Krokmoen, og Ruth og Marit Blæsterdalen for god hjelp.

Litteratur

Visted og Stigum, 1971:

Vår gamle bondekultur.

Streitlien, Ivar A, 1966: "Fjell og fjellbygd" i Årbok for Glåmdalen

¹ Både "måsså" og "måså" er brukt i skriftlige kilder og det virker som at det også uttales på begge måter. Uttalen varierer kanskje med dialekta, da folk snakker forskjellige dialekter i Folldal.

Jorunn E. Gunnestad
Buskerud Fylkeskommune
Fylkeshuset
3020 Drammen